

L'ARXIU FAMILIAR DE PERE ALSIUS DE BANYOLES

David Masgrau i Haro – Àngel Vergés i Gifra

Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles

Pere Alsius i Torrent (Banyoles, 15 d'Agost de 1839 – Banyoles 15 de febrer de 1915) fou un farmacèutic banyolí molt vinculat al moviment cultural de la Renaixença que sobretot se'l coneix per ser el divulgador al món científic de la famosa mandíbula de Banyoles i el pioner de la prehistòria catalana. No obstant, Pere Alsius no només es va dedicar a prehistòria sinó que també tingué altres inquietuds culturals com foren l'arqueologia, la història, la geologia i el folklore. Fruit d'aquesta activitat, Pere Alsius va generar nombrosa documentació que els seus descendents han conservat curosament, junt a documentació d'altres familiars, a sobre de la mateixa farmàcia que regentà el mateix Pere Alsius i que continua actualment ben activa. Aquesta documentació és consultable amb cita prèvia a tothom qui li interessi.

Fotografia actual de la farmàcia Alsius de Banyoles

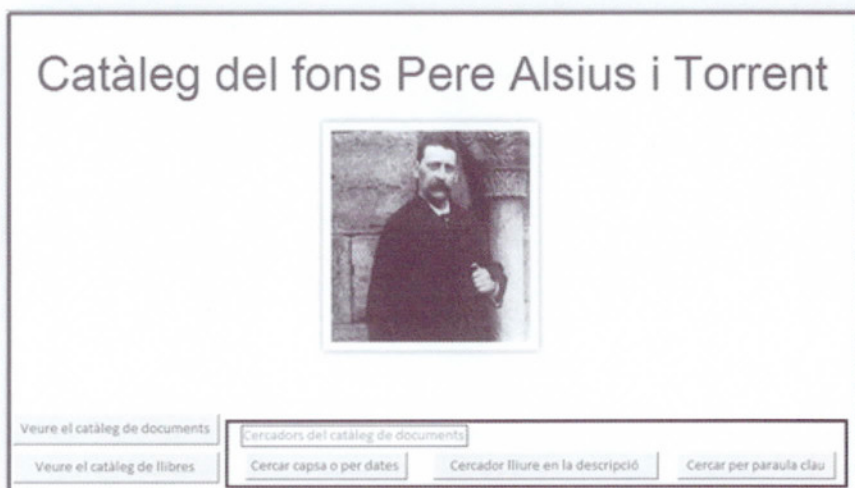
L'any 2010 la família Alsius es va posar en contacte amb David Masgrau per elaborar un catàleg i una base de dades de la documentació del fons familiar de Pere Alsius amb l'objectiu de conèixer amb més detall la documentació que guarda aquest fons i, de retruc, tenir més informació de les facetes desconegu-

des de Pere Alsius. A més, l'elaboració de la base de dades havia de servir com a eina que facilités la consulta i la localització de la documentació als investigadors interessats en la figura de Pere Alsius. Aquesta tasca s'ha realitzat a hores lliures durant quatre anys —fins el 2014— i el resultat ha estat la catalogació de 958 documents del fons familiar de Pere Alsius i 154 llibres de la biblioteca personal d'aquest autor. Respecte als documents, a part de documentació manuscrita i mecanoscrita, també s'han localitzat i descrit fotografies i dibuixos. A més, s'han identificat les següents tipologies documentals:

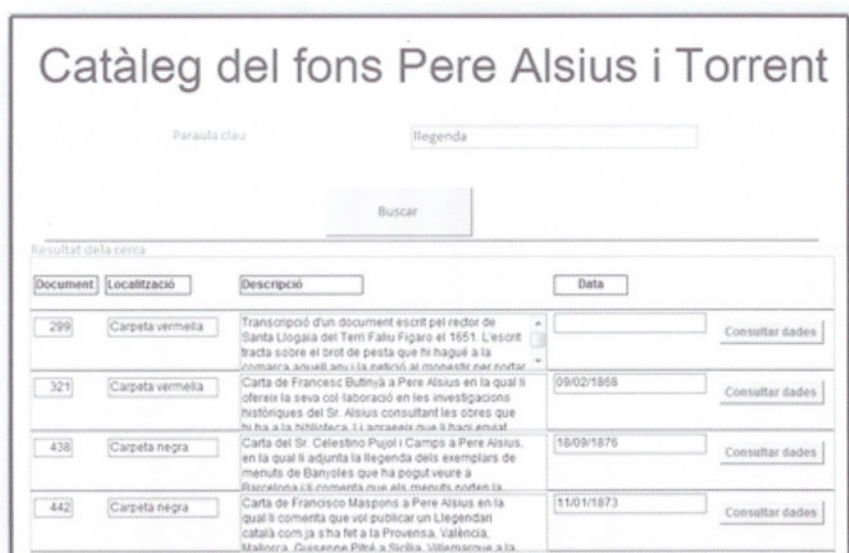
- Correspondència rebuda
- Apunts de la llicenciatura de Farmàcia
- Esborranys de discursos
- Notes investigacions històriques, prehistòriques, geològiques, sanitàries i antropològiques
- Esborranys d'articles i llibres
- Notes autobiogràfiques
- Notes folklòriques
- Documentació farmacèutica
- Programes d'actes socials

Tota aquesta informació ha quedat recollida en una base de dades Microsoft Access. Aquest aplicatiu inclou una petita fitxa descriptiva de cada document o llibre i permet aplicar filtres de cerca per dates o paraules claus que possibilita interrelacionar documentació. La raó per la qual la base de dades es realitzà en Microsoft Access i no com a base de dades consultable en línia fou que l'objectiu inicial del projecte era oferir una eina de cerca del fons Alsius als investigadors que es personessin a la farmàcia per consultar la documentació *in situ*.

Tal com podem observar a la imatge de la portada de la base de dades, trobem dos botons a l'esquerra que permeten consultar la totalitat dels documents o els llibres de la biblioteca de forma seqüencial i sense l'aplicació de criteris de cerca. En el rectangle central s'inclouen els diferents tipus de filtratges dels registres de la base de dades com són la capsa on s'inclou el document, per data, per paraula clau i la cerca de qualsevol paraula en el camp de descripció.

Imatge de la portada de la base de dades en Access del Fons de Pere Alsius

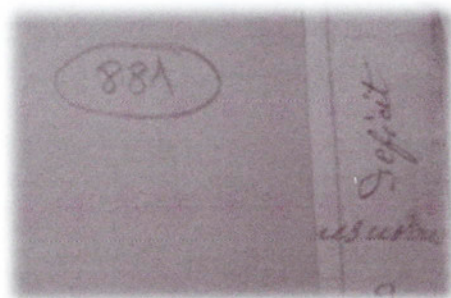
Exemple de cerca per paraula clau

Catàleg del fons Pere Alsius i Torrent

		Localització Carpeta negra	Nº	Numero de document 440
Remitent Francisco Maspons	Receptor Pere Alsius	Llenguatge Castellà		
Lloc edició/escriptura Barcelona	Data 12/08/1876	Format: Quartilla		
Descripció Carta de Francisco Maspons a Pere Alsius en la qual li demana si coneix alguna tradició (legendària) sobre les fades i l'estany de Banyoles per adjuntar-la a la recopilació de tradicions del Vallès que realitza el Sr. Maspons. Per altra banda, en la carta es comenta que les fades de les tradicions només es troben en la Catalunya dominada pels francs, que importaren les tradicions germàniques, i, en la zona de Barcelona, les tradicions de fades es converteixen en tradicions de bruixes.				
Temàtica correspondència, Francisco Maspons, Pere Alsius, tradicions, llegendes, fades, estany, Banyoles, Vallès, fran				
Tornar als resultats de cerca				

Exemple de fitxa descriptiva de document

Tal com es pot observar en les dues imatges anteriors, es mostra un procés de cerca per paraula clau. Per cadascun dels registres que compleixen el criteri, es mostren les dades identificatives bàsiques del document i un botó «Consultar dades» que, després de clicar-lo, ens dirigeix a la fitxa descriptiva del document on hi trobem tots els camps. Entre aquests camps descriptius, hi trobem la localització i el número de document que formarien part del topogràfic que ens permeten identificar i ubicar físicament on es troba el text. Per facilitar la localització, es va escriure amb llapis el número corresponent en el dors de cada document i es van etiquetar les capsas amb els codis dels documents que contenen tal com podem observar a les següents imatges:

Anem, ara, a detallar alguns aspectes interessants d'aquest fons. En aquest hi descobrim dibuixos de creus de terme mesurades, experiments amb torba, notes de farmàcia, transcripcions de textos de làpides i pergamins... Hi trobem dibuixos de sílex i una gran quantitat d'esbossos de fòssils trobats a les coves de Serinyà. Tot plegat conforma un munt de material interessantíssim i heterogeni. L'inventari recull obres inèdites com les *Notas Folch-lòricas*, treballs de camp i diversos discursos que Alsius va fer al local del Foment de Banyoles. Un d'aquests discursos recorda les llegendes de l'obra *Canigó* de Jacint Verdaguer, *Nuestras tradiciones populares en la leyenda pirenaica el Canigó*. L'interessant epistolari perfila l'estreta relació que el banyolí, soci i delegat de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques, va tenir amb diversos autors i folkloristes catalans de la seva època. No hem d'obviar la gran quantitat de lligams que el farmacèutic va establir per via epistolar amb molts d'ells. L'epistolari, doncs, és una de les perles del fons de Pere Alsius i Torrent. En temps d'Alsius passen per Banyoles els folkloristes i excursionistes cap a Ripoll aqueferats amb l'empresa de restauració del monestir de Ripoll impulsada pel bisbe Morgades de Vic. Aquesta empresa portà molts excursionistes «científics» a descobrir la vila de Banyoles i el seu llac. Un d'ells fou Ramon Arabia i Solanas, president del l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques, que es cartejà amb Alsius i

l'animà constantment a publicar a l'Annuari que l'entitat excursionista publicava. Arabia també s'interessà per conèixer algunes dates concretes sobre Santa Maria de Porqueres i el monestir de Sant Esteve de Banyoles. Aquest autor fou partidari en tot moment de relacionar-se amb centres excursionistes alpins, un fet que el portà a viatjar i a contactar amb altres erudits i entitats d'altres països. Els excursionistes serveixen a l'erudit banyolí per conèixer i comunicar-se amb diversos prehistoriadors europeus. Aquest fet és tan important com desconegut a casa nostra. Gràcies a la lectura de l'epistolari, doncs, podem descobrir com Artur Osona portà alguns fòssils trobats per Alsius a Serinyà al doctor Vogt del museu de Ginebra per tal que aquest corroborés si es corresponien a les d'un ren o no. Pere Alsius es cartejà també amb l'incassable excursionista Artur Osona, que l'any 1880 vingué a la capital del Pla de l'Estany per tal de fer una excursió particular a la muntanya de Rocacorba. L'acompanyaren Pere Alsius i el prevere Joaquim Garriga, socis delegats de l'entitat excursionista a Banyoles. Ramon Arabia, referint-se a Osona, confessà al banyolí: «L'amich Osona, fent més excursions que les orenetas, és infatigable. Som més amichs que may». És ben significatiu el fet que Arabia entregués la targeta del prehistoriador francès Harlé de Bordeus a Pere Alsius. És un fet transcendental que obtindrà el seus fruits ja que la relació d'Alsius amb Harlé serà ben fructífera i duradora. Ambdós autors es cartejaran i compartiran estudis, treballs i inquietuds al llarg de les seves vides. Hem de tenir, doncs, aquest punt en consideració i recalcar el paper clau que van jugar els pioners de l'excursionisme català en la vida i obra de Pere Alsius i Torrent. Tampoc hem d'obviar el fet que Alsius guià nombroses excursions científiques i féu de cicerone a molts dels excursionistes que s'acostaren a Banyoles per tal de conèixer i estudiar les seves belleses naturals, arqueològiques i arquitectòniques...

L'epistolari revela també la relació d'Alsius amb Francesc Maspons, home d'una alta significació institucional, el patriarca dels folkloristes catalans i pioner de les excursions pirinenques. Maspons en una carta (11 gener de 1873) l'instà a recollir les llegendes de la zona de Banyoles. Alsius li trameté còpia d'algunes de les llegendes anotades a les notes folklòriques: «Les aloges de l'estany de Banyoles», «El cau de les Goges» i «Les encantades de la cinglera de Parets» seran incloses per Maspons a les notes de «Les encantades de Vallderós» del seu llibre *Tradicions del Vallès* (1876). Maspons publicà també a les notes del capítol «La llegenda del drac», la història del monstre banyolí que Pere Alsius va publicar anteriorment en el seu *Ensaig històric de la vila de Ba-*

nyoles (1872-1881). L'epistolari creuat amb Maspons és molt interessant. En una carta (12 agost 1876) Maspons li recorda que les tradicions de les fades es localitzen més a la Catalunya dominada pels francs, que importen les tradicions germàniques i que a la zona de Barcelona les tradicions de fades es converteixen en tradicions de bruixes. No sé si Maspons detectà algunes llegendes com la de l'ATU 503 «Els dos geperuts», *The gifts of the little people*, i hi va troba raons prou convincents per sostenir aquesta teoria.

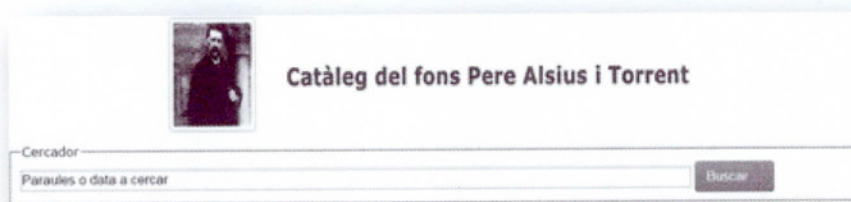
L'epistolari també mostra la relació del banyolí amb Cels Gomis i Jacint Verdaguer. Pere Alsius és un dels «amics» banyolins de Verdaguer. El poeta de Catalunya s'hostatjà a Banyoles l'any 1884. Verdaguer surt de Barcelona el dia 18 d'agost, de la *Babilònia de sota Montjuïc* i resideix a Banyoles fins el dia 28 de l'any 1884. En aquest moment Verdaguer poleix la seva obra *Canigó*. Alsius l'acompanyarà en les nombroses excursions que un grup d'amics i admiradors el guia per racons de la comarca com el Salt d'en Vila, les Estunes, el monestir de Sant Esteve i l'estany de Banyoles. Verdaguer enviarà a Pere Alsius el poema *A mos amics de Banyolas*, un poema dedicat als seus amics banyolins en record de les excursions realitzades a la comarca. En aquest poema Verdaguer recorda diversos motius llegendaris com les aloges, Sant Martirià (patró de Banyoles) i el drac. El poema fou escrit al santuari de la Mare de Déu del Mont. Des d'aquell santuari el poeta de Catalunya el va trametre al farmacèutic banyolí: «Aquí li envio uns pobres versos que escrigué dies passats. Memòries a tots los amichs de navegació y d'escursions, m'he recordat molt d'aqueixos desde aquest mirador y no m'he oblidat de cap d'ells».

L'estudi de l'epistolari seria objecte d'un article molt més extens, però, amb una lectura superficial del mateix és fàcil capir que la Banyoles que va viure Pere Alsius distà molt de ser un «cau» o un forat aïllat de la resta de Catalunya. Alsius fou un grafòman il·lustrat consumat i, com a tal, es prodigà per conèixer i comunicar-se amb molts autors, erudits i científics del seu temps. A l'hora de mencionar Pere Alsius hem de tenir en compte molts altres personalitats gironines del seu moment amb els quals el banyolí féu amistat i compartí afinitats i recerques. L'epistolari del farmacèutic revela l'estreta relació que Alsius va mantenir amb gironins com ara Joaquim Botet i Sisó, Josep Franquet, Celestí Pujol, Estanislau Vayreda, el pare Fita i el fundador de l'ordre de les filles de Sant Josep: Francesc Xavier Butinyà. No té lògica, doncs, ni credibilitat la visió d'una Banyoles tancada en ella mateixa i aïllada dels moviments culturals del país. És més, Pere Alsius, amb les seves nombroses col·laboracions a *La Renai-*

xensa, divulgà les peculiaritats naturals, geològiques, i històriques del Pla de l'Estanty arreu del país. La Banyoles decimonònica va rebre la influència i les aportacions de nombrosos excursionistes catalans, que estudiaren i divulgaren els seus monuments i els seus fenòmens naturals. No és una mera casualitat que l'estany de Banyoles, com a paisatge literari, neixi a redós de la ploma d'un dels pioners de l'excursionisme català: Joan Bru i Sanclement. Bru recull de boca d'un barquer les llegendes de l'estany de Banyoles i les publica l'any 1886 a la secció de Folklore que l'Associació d'Excursions Catalana havia recentment inaugurat. D'altra banda la societat banyolina viu oberta als nous canvis. L'impulsor de la frenologia, Marià Cubí, tal com faran moltes altres personalitats culturals, prendrà banys al balneari de la Font Pudosa i divulgarà les teories frenològiques a la ciutat amb la complicitat d'erudits locals. El balneari banyolí serà un punt de trobada de nombroses personalitats polítiques i culturals catalanes que hi prendran aigües. Una d'elles, Dolors Montserdà i Vidal, escriurà un poema dedicat a les Estunes: «Aplech á las Estunas» que publicarà en un canemàs ple de col·laboracions literàries i científiques: *Calendari-guia de Banyolas y sa comarca per l'any del Senyor 1891*. Aquest calendari recull les aportacions de diversos erudits banyolins i gironins. Cal destacar el poema de mossèn Josep Simon i de Joaquim Hostench, un altre banyolí que guiarà Jacint Verdaguer en les seves excursions per la comarca. Pere Alsius també col·laborà en aquesta publicació de manera activa amb un text científic sobre l'estany de Banyoles. D'altra banda, tal com recull el folklorista Joan Bru Sanclement, Banyoles es fortificà per lluitar contra les tropes carlines i en la darrera carlinada patí un setge ferotge en el qual esdevingué màrtir el comandant d'armes lliberal Josep Toribi de Ameller. La nissaga dels Ameller de Banyoles representa, també, de fet, una prova més del compromís d'algunes nissagues locals amb la política i la cultura del país. Dins d'aquest context, doncs, hem de situar la figura i l'obra del pioner de la prehistòria.

Finalment cal esmentar que aquest any se celebren el centenari del decés de Pere Alsius. Entre els actes per celebrar aquest centenari, hi trobem la celebració d'un Col·loqui de Tardor centrat en la figura de Pere Alsius, la publicació del seu manuscrit «El Magdalenense en la provincia de Gerona», la museïtzació del material de farmàcia que conserva la família Alsius i, pel tema que ens ocupa, la publicació en línia d'aquest catàleg que s'ha explicat en aquest article. Aquesta base de dades *on line* es podrà consultar des del web del Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles (<www.cecbanyoles.cat>). Respecte a la base de dades original

en Microsoft Access, la versió web ha simplificat els criteris de cerca fonent-los tots en un per millorar l'operativitat de la base de dades en línia. D'aquesta manera, només existeix un camp de cerca —veure imatge de baix— que identificarà automàticament si es tracta d'una paraula clau, una data o un element a buscar en les descripcions dels documents segons l'element que l'usuari hagi introduït per buscar.

D'aquesta manera, ja sigui la base de dades en Microsoft Access o el cercador web, aquesta és una eina molt interessant per utilitzar per aquells estudiosos de la figura de Pere Alsius perquè els hi permet conèixer amb més profunditat la documentació d'aquest personatge a més de poder interrelacionar documentació a través de criteris de cerca com les paraules claus o les dates. Per últim destacar que, una tasca interessant a realitzar en un futur, seria la localització de la correspondència que va enviar Pere Alsius als diferents destinataris dels quals es conserven cartes en el fons Alsius per ampliar el coneixement dels temes que tracten aquestes. Així doncs, en el fons Alsius es conserva diversa correspondència de diferents personalitats del final del segle XIX que tenien com a destinatari al farmacèutic banyolí. No obstant, en el fons Alsius es conserven molt pocs esborranys de les cartes que l'erudit va enviar a aquestes personalitats fent que tinguem un coneixement parcial dels temes que tracta la correspondència que es guarda al fons Alsius.

Estudiar i fullejar els manuscrits de Pere Alsius és un autèntic plaer per a qualsevol persona mínimament curiosa. Alsius representa l'home inquiet de la Renaixença, l'home-que-vol-saber i que comparteix les inquietuds dels homes que van fundar els primers centres excursionistes del país. L'inventari impulsat per la família Alsius ha de permetre als investigadors a conèixer encara més la seva figura i a descobrir i aprofundir en l'estudi de la seva extensa obra. Ha estat

una gran sort la diligència i la cura de la família Alsius en conservar el patrimoni i el llegat d'aquest insigne banyolí. A ells i a elles els hem d'agrair de tot cor la cura i la sensibilitat sobradament mostrades en la conservació i divulgació de l'obra del pioner de la prehistòria a Catalunya.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

a) *Fonts editades*

MASPONS, F. (1952): *Tradicions del Vallès*, Barcelona, Barcino.

ORIOI, C.; PUJOL, J. M. (2003): *Índex tipològic de la rondalla catalana*, Barcelona, Generalitat de Catalunya (Departament de Cultura).

SOLER, N. (1987): «Bibliografia de Pere Alsius i Torrent», dins *Quaderns 1985-1987, Homenatge Pere Alsius i Torrent*, Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles.

b) *Fonts manuscrites*

Arxiu Família Alsius de Banyoles. MASGRAU, DAVID: *catàleg del fons Pere Alsius i Torrent*.